

SYNOCHI

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

E-JOURNAL OF THE LAB “CHURCH AND CULTURE”

DEPARTMENT OF THEOLOGY

FACULTY OF THEOLOGY

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΤΕΥΧΟΣ 3 ▪ VOLUME 3

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2024 ▪ DECEMBER 2024

Η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη ως Οικουμενικού Πατριάρχη

Μπιλιανός Αθανάσιος⁵⁴¹

Ένα γεγονός που σημάδεψε την ιστορία της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως από το 1918 μέχρι το 1921 ήταν η εκλογή νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Πρόκειται για μια από τις πιο μακρές περιόδους στη νεότερη εκκλησιαστική ιστορία, κατά την οποία η Μεγάλη Εκκλησία διοικήθηκε από Τοποτηρητή (και την περί αυτόν Ιερά Σύνοδο), γεγονός που επηρέασε τη συνοχή της ιεραρχίας του Φαναρίου και τις αποφάσεις του Πατριαρχείου σε πανορθόδοξο επίπεδο.

Αναμφίβολα, η μακρά αυτή περίοδος τοποτηρητείας οφείλεται στις παρεμβάσεις της πολιτικής ηγεσίας της Αθήνας για την ανάγκη αναβολής της πατριαρχικής εκλογής, αρχικά λόγω εμπλοκής της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα λόγω της Μικρασιατικής Εκστρατείας. Η ελληνική κυβέρνηση, τόσο την περίοδο 1918-1920 όσο και την περίοδο 1920-1921 επιδίωκε να συμπεριλάβει την εκλογή νέου Πατριάρχη σε μια συνολική διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος και των ελληνικών συμφερόντων στα μικρασιατικά εδάφη, έναντι του νέου τότε ισχυρού στρατιωτικού και πολιτικού παράγοντα της Τουρκίας, του Μουσταφά Κεμάλ πασά.

Από τον Οκτώβριο του 1918 μέχρι τον Οκτώβριο του 1921 προκηρύχθηκε τρεις φορές η εκλογή νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Τις δύο πρώτες φορές η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου δέχθηκε την εισήγηση της ελληνικής κυβέρνησης και ανέβαλε τις εργασίες για την ανάδειξη νέου Πατριάρχη. Ωστόσο, την τρίτη φορά αρνήθηκε να συμμορφωθεί στις συστάσεις της Αθήνας και διεξήγαγε την πατριαρχική εκλογή στα τέλη Νοεμβρίου του 1921 και εξέλεξε νέο Οικουμενικό Πατριάρχη τον Μητροπολίτη πρώην Αθηνών ως Μελέτιο Δ΄.

Η ανάδειξη του Μελετίου Μεταξάκη στο ύπατο αξίωμα της Ορθοδοξίας επέφερε ένα ρήγμα στη συνοχή των ιεραρχών του κλίματος του Οικουμενικού Θρόνου και επιπλέον προκάλεσε την έντονη αντίδραση της Αθήνας, η οποία προσπάθησε με κάθε τρόπο να ακυρώσει την εκλογή του νέου Πατριάρχη.

Η ενθρόνιση του Μελετίου Δ΄ στις αρχές του 1922 αποτέλεσε την αρχή μιας σύντομης πατριαρχίας στην πρωτόθρονη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης. Τα τραγικά δε γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής και ο ξεριζωμός ενός και πλέον εκατομμυρίου Ελλήνων ομογενών από την

⁵⁴¹ Υποψήφιος Διδάκτωρ της Θεολογικής Σχολής Ε.Κ.Π.Α.

Ανατολική Θράκη, τη Μικρά Ασία και τον Πόντο επέφεραν ριζικές αλλαγές στη λειτουργία του Οικουμενικού Πατριαρχείου και διαμόρφωσαν την άσκηση της εκκλησιαστικής πολιτικής σε ένα περιβάλλον εχθρικά διακείμενο στο εναπομείναν ελληνορθόδοξο στοιχείο της οθωμανικής επικράτειας.

1. Το Πατριαρχικό Ζήτημα

Στα πολλά γεγονότα που άφησαν το στίγμα τους στη σύγχρονη εκκλησιαστική ιστορία είναι και το Πατριαρχικό Ζήτημα την περίοδο 1918 έως 1921. Μετά την παραίτηση του Οικουμενικού Πατριάρχη Γερμανού Ε΄, στις 12 Οκτωβρίου 1918, Τοποτηρητής του Πατριαρχικού Θρόνου εξελέγη ο Μητροπολίτης Προύσης Δωρόθεος (Μαμμέλης)⁵⁴². Στις 17 Οκτωβρίου 1918 αποφασίστηκε η ανάδειξη νέου Πατριάρχη σύμφωνα με τη διαδικασία που προέβλεπαν οι Εθνικοί Κανονισμοί⁵⁴³. Λόγω όμως των πολιτικών εξελίξεων και ενόψει της επικείμενης τότε Συνδιάσκεψης των Παρισίων για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η κυβέρνηση Βενιζέλου υπέδειξε στα τέλη Νοεμβρίου του ίδιου έτους την αναβολή της πατριαρχικής εκλογής μέχρι την οριστική λύση του Ανατολικού Ζητήματος⁵⁴⁴.

Το Πατριαρχικό Ζήτημα πήρε νέα τροπή όταν στις 6 Μαρτίου 1921 πέθανε αιφνίδια στο Λονδίνο ο Μητροπολίτης Προύσης Δωρόθεος⁵⁴⁵, ο οποίος είχε μεταβεί λίγες μέρες νωρίτερα στη βρετανική πρωτεύουσα για να παραστεί στη διεθνή συνδιάσκεψη ως εκπρόσωπος του αλύτρωτου Ελληνισμού στα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας⁵⁴⁶. Έπειτα, τα δύο διοικητικά σώματα της

⁵⁴² *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΛΗ (1918) 150-151.

⁵⁴³ *Γενικοί Κανονισμοί περί διευθέτησεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών υπηκόων της Α. Α. Μεγαλειότητος του Σουλτάνου*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1900.

⁵⁴⁴ Σ. ΝΑΝΑΚΗΣ, *Η χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922*, [Διδ. Διατριβή], Θεσσαλονίκη 1988, σ. 23-24.

⁵⁴⁵ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 73-76.

⁵⁴⁶ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 23, 54, 62.

Εκκλησίας, η Ιερά Σύνοδος και το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο⁵⁴⁷, εξέλεξαν νέο Τοποτηρητή του πατριαρχικού θρόνου τον Μητροπολίτη Καισαρείας Νικόλαο (Σακκόπουλο)⁵⁴⁸.

Στις 12 Απριλίου 1921 απεστάλη από το Πατριαρχείο στους Μητροπολίτες του οικουμενικού θρόνου Συνοδική εγκύκλιος η οποία όριζε τα της πατριαρχικής εκλογής στα μέσα Ιουνίου του 1921⁵⁴⁹. Στην εν λόγω εγκύκλιο καλούνταν οι ιεράρχες να αποστείλουν μέχρι την 6η Ιουνίου 1921 σφραγισμένο ψηφοδέλτιο με το όνομα του κατά τη γνώμη τους καταλληλότερου υποψηφίου για την πλήρωση του πατριαρχικού θρόνου.

2. Μελέτιος Μεταξάκης

Ωστόσο, το παρασκήνιο για την εκλογή του νέου Πατριάρχη είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα. Από το 1919 ο Ελευθέριος Βενιζέλος, ο οποίος είχε επιβάλει την επ' αόριστον αναβολή της πατριαρχικής εκλογής, είχε εκφράσει την επιθυμία για την ανάδειξη του τότε Μητροπολίτη Αθηνών Μελετίου Μεταξάκη στον οικουμενικό θρόνο. Την ίδια άποψη συμμερίζονταν και αρκετοί κληρικοί και λαϊκοί του Πατριαρχείου, οι οποίοι στο πρόσωπο του Μελετίου έβλεπαν τον ιεράρχη ο οποίος σε μια κρίσιμη περίοδο θα μπορούσε να αναλάβει τα ηνία της Μεγάλης Εκκλησίας.

Ο Μελέτιος Μεταξάκης είχε γεννηθεί το 1871 στο χωριό Παρσάς του Νομού Λασιθίου Κρήτης. Σπούδασε στη Θεολογική Σχολή του Τιμίου Σταυρού στα Ιεροσόλυμα. Το 1903 διορίστηκε Αρχιγραμματεύς του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων και το 1910 εξελέγη Μητροπολίτης Κιτίου της Εκκλησίας της Κύπρου. Το 1918 αναδείχθηκε Μητροπολίτης Αθηνών, γεγονός που αποδόθηκε στην απροκάλυπτη παρέμβαση της βενιζελικής παράταξης στα εκκλησιαστικά πράγματα, καθώς λίγους μήνες νωρίτερα είχε διαταχθεί η καθαίρεση του Αθηνών Θεοκλήτου και η επιβολή του Μελετίου ως προκαθημένου της Εκκλησίας της Ελλάδος. Μετά την πολιτική μεταβολή στην Ελλάδα το 1920,

⁵⁴⁷ Το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο υπήρξε για εξήντα και πλέον χρόνια (1862-1923) το δεύτερο μετά την Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου διοικητικό σώμα της Εκκλησίας στην Κωνσταντινούπολη. Όπως και η Ιερά Σύνοδος, ήταν δωδεκαμελές όργανο, αποτελούμενο από τέσσερις αρχιερείς, οι οποίοι εκλέγονταν από τη Σύνοδο του Πατριαρχείου και οκτώ λαϊκούς, επιφανή μέλη της ελληνικής κοινότητας, που εκλέγονταν από τις ενορίες της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως. Το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο είχε ως κύριο έργο την επιμέλεια της εκπαίδευσης, τη λειτουργία των ευαγών ιδρυμάτων και τη διαχείριση των εισοδημάτων από την εκμετάλλευση της περιουσίας του Πατριαρχείου. Επιπλέον, είχε σημαντικό ρόλο στην ανάδειξη του εκάστοτε Πατριάρχη του Οικουμενικού Θρόνου, βλ. *Γενικοί Κανονισμοί...*, ό. π., σ. 41-52.

⁵⁴⁸ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 77.

⁵⁴⁹ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 157.

ο Μελέτιος απομακρύνθηκε από τον μητροπολιτικό θρόνο των Αθηνών και κατέφυγε στην Αμερική, όπου μερίμνησε για την οργάνωση του Ορθόδοξου Ελληνισμού στη Νέα Ήπειρο⁵⁵⁰.

Μέχρι τον Νοέμβριο του 1920 και την απώλεια της εξουσίας από τον Βενιζέλο το Οικουμενικό Πατριαρχείο έδειχνε να συμμορφώνεται πλήρως με τις υποδείξεις της Αθήνας αναφορικά με το ζήτημα της πατριαρχικής εκλογής. Στη συνέχεια, ωστόσο, λόγω της πολιτικής μεταβολής στην Ελλάδα και του απρόοπτου θανάτου του Τοποτηρητή, Μητροπολίτη Προύσης Δωροθέου, πιεζόμενο το Φανάρι από μια σημαντική μερίδα ιεραρχών, οι οποίοι επιθυμούσαν το κλείσιμο αυτής της εκκρεμότητας, προέβη στην προκήρυξη της εκλογής του νέου Πατριάρχη.

3. Συνέλευση της Αδριανούπολης

Την ίδια περίοδο η ελληνική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να προχωρήσουν οι διαδικασίες της πατριαρχικής εκλογής ερήμην αυτής, καθώς δεν ήθελε να εκλεγεί Πατριάρχης ένα πρόσωπο που θα δημιουργούσε εμπόδια στην άσκηση της εθνικής πολιτικής στη Μικρά Ασία. Για τον λόγο αυτό, θέλοντας να παρεμποδίσει τις διαδικασίες εκλογής νέου Πατριάρχη στην Κωνσταντινούπολη, αποφάσισε τη σύγκληση στην Αδριανούπολη της Ανατολικής Θράκης συνέλευσης, η οποία θα αποτελείτο από τους ιεράρχες των νέων και νεότερων περιοχών του ελληνικού κράτους. Στην πρόσκληση ανταποκρίθηκαν οι περισσότεροι από τους μητροπολίτες των Νέων Χωρών, οι οποίοι, παρά τις επιφυλάξεις για τον τρόπο που η Αθήνα προσπαθούσε να επιβάλει τη θέλησή της στην ανώτατη εκκλησιαστική τους αρχή, τελικά δέχτηκαν να μεταβούν στην Αδριανούπολη.

Είναι γεγονός πως ο Εθνικός Διχασμός στην Ελλάδα την περίοδο του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε αφήσει πολλές πληγές σε πολιτικό, κοινωνικό και εκκλησιαστικό επίπεδο. Η συνοχή της ιεραρχίας της Εκκλησίας της Ελλάδος και του Οικουμενικού Πατριαρχείου είχε δοκιμαστεί, καθώς τα δύο κέντρα του Ελληνισμού, με ευθύνη της Αθήνας, προσπαθούσαν κάθε φορά να επιβάλουν στην άλλη πλευρά τη θέλησή τους, ακόμα και σε θέματα που ήταν έξω από τις αρμοδιότητές τους.

Αυτό που επιθυμούσε η Αθήνα, τόσο επί Βενιζέλου όσο και επί των κυβερνήσεων που είχαν προκύψει μετά τις εκλογές του 1920, ήταν αφ΄ ενός μεν η αποτροπή εμπλοκής του τουρκικού παράγοντα στη διαδικασία της πατριαρχικής εκλογής, αφ΄ ετέρου δε η ανάδειξη ενός προσώπου που θα συνέπλεε με τις αποφάσεις του εθνικού κέντρου στο Μικρασιατικό Ζήτημα. Για τον λόγο αυτό,

⁵⁵⁰ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την εκλογή και τη θητεία του Μελετίου Μεταξάκη ως Μητροπολίτη Αθηνών, βλ. Δ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Πατριαρχικά σελίδες Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949*, Εν Αθήναις 1960, σ. 170-173.

η ελληνική κυβέρνηση θεωρούσε πως θα έπρεπε πρώτα η χώρα να επιβάλει τους όρους της σε στρατιωτικό και πολιτικό επίπεδο στην Τουρκία, μέσω της επικράτησής της στον Πόλεμο της Μικράς Ασίας, και έπειτα να διεξαχθεί η εκλογή νέου Πατριάρχη.

Από τη συνέλευση των ιεραρχών της Αδριανούπολης προήλθαν τρία κείμενα τα οποία απεστάλησαν στον Τοποτηρητή και την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου. Το πρώτο, το οποίο χαρακτηρίστηκε από τους μητροπολίτες της συνέλευσης υπόμνημα, τόνιζε την ανάγκη αναβολής της πατριαρχικής εκλογής μέχρι το τέλος των πολεμικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία και προσδιόριζε τον τρόπο της εκλογής από το σύνολο της ιεραρχίας του οικουμενικού θρόνου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι το υπόμνημα, παρά την ψυχρότητα που είχε επέλθει μεταξύ Φαναρίου και των μητροπολιτών που είχαν συμμετάσχει στη συνέλευση, τόνιζε την αγάπη και τον σεβασμό της ιεραρχίας των Νέων Χωρών προς το Πατριαρχείο, λέγοντας πως «ή παροῦσα Συνέλευσις ἡμῶν, ἀπόρροια τῆς ἀπειρίου ἡμῶν πρὸς τὴν Σεπτὴν Μητέρα Μεγάλῃν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν στοργῆς καὶ εὐλαβείας τυγχάνουσα», ενώ εξέφραζε την επιθυμία «τῆς ἀναστηλώσεως ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἔθνους τοῦ κύρους καὶ τοῦ γοήτρου τοῦ ἀγιωτάτου ἡμῶν Οἰκουμενικοῦ Θρόνου»⁵⁵¹.

Ταυτόχρονα, τα μέλη της ιεραρχίας υπογράμμιζαν πως η συγκροτηθείσα συνέλευση είχε προκληθεί «οἰκεία βουλήσει καὶ οὐδενὸς ἔξωθεν ἐπιδρῶντος ἢ βιάζοντος»⁵⁵². Με αυτόν τον τρόπο οι μητροπολίτες επιθυμούσαν να αποκρούσουν την κατηγορία πως η κυβέρνηση των Αθηνών είχε εξαναγκάσει τους ιεράρχες της Νέας Ελλάδας να συναχθούν στην Αδριανούπολη, επισημαίνοντας ότι το ενδιαφέρον και το κρίσιμο των στιγμών επέβαλλαν τη σύγκληση της εν λόγω συνέλευσης.

Η επιστολή έκλεινε με την προειδοποίηση πως, εάν το Φανάρι δεν έκανε δεκτούς τους όρους του υπομνήματος και προχωρούσε μονομερώς στην πατριαρχική εκλογή, οι μητροπολίτες των Νέων Χωρών αφ' ενός δεν επρόκειτο να αναγνωρίσουν μια τέτοια αντικανονική εκλογή, αφ' ετέρου δεσμεύονταν να προβούν, σύμφωνα με τα αρχαία θέσμια της Εκκλησίας, στη συγκρότηση Επαρχιακών Συνόδων για την επίλυση των εκκλησιαστικών ζητημάτων και την πλήρωση των κενών μητροπολιτικών εδρών.

⁵⁵¹ Το Αρχεῖον του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου ὅπως διεσώθη ἀπὸ τον Μητροπολίτη Αυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, Εισαγωγή - Σημειώσεις Αλέξης Αλεξανδρής, τ. Γ', Αθήνα 2000, σ. 155-156.

⁵⁵² Το Αρχεῖον του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου..., ὁ. π., σ. 155.

Το δεύτερο έγγραφο της συνέλευσης της Αδριανούπολης αφορούσε τον ορισμό και την αποστολή στην Κωνσταντινούπολη επιτροπής αρχιερέων προκειμένου να επέλθει συνεννόηση με το Φανάρι σχετικά με το ζήτημα της πατριαρχικής εκλογής. Η θετική αυτή εξέλιξη στην προσέγγιση των δύο πλευρών προέκυψε από τη μετάβαση στην Αδριανούπολη του Αρχιγραμματέα της Ιεράς Συνόδου του Πατριαρχείου, Αρχιμανδρίτη Διονυσίου⁵⁵³, ο οποίος, ενώ αρχικά ανέγνωσε στη συνέλευση τηλεγράφημα του Πατριαρχείου για την άμεση επιστροφή των ιεραρχών στις επαρχίες τους⁵⁵⁴, έπειτα αποδέχθηκε την έλευση στην Πόλη επιτροπής η οποία θα εξέταζε από κοινού με τα μέλη της Ιεράς Συνόδου τον χρόνο και τον τρόπο εκλογής του νέου Πατριάρχη⁵⁵⁵.

Μέλη της επιτροπής, η οποία θα μετέβαινε για συνομιλίες στην Κωνσταντινούπολη, ορίστηκαν οι Μητροπολίτες Ηρακλείας Γρηγόριος⁵⁵⁶, Αδριανουπόλεως Πολύκαρπος⁵⁵⁷, Ιωαννίνων Σπυρίδων⁵⁵⁸ και Σμύρνης Χρυσόστομος⁵⁵⁹, οι οποίοι ανέλαβαν να μεταφέρουν τη βούληση της συνέλευσης για τον καθορισμό του καταλληλότερου τρόπου για την επικείμενη πατριαρχική εκλογή.

Το τρίτο κείμενο της συνέλευσης, το οποίο χαρακτηρίστηκε πρωτόκολλο, επαναλάμβανε τους όρους που είχαν διατυπωθεί στο υπόμνημα της συνέλευσης περί αναβολής της πατριαρχικής εκλογής και συμμετοχής όλης της ιεραρχίας σε αυτή και επιπλέον διατύπωνε την ανάγκη για σύνταξη νέου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας μετά την εκλογή του νέου Οικουμενικού Πατριάρχη. Το πρωτόκολλο έκανε και πάλι αναφορά στην απόφαση των ιεραρχών των Νέων Χωρών να μην αναγνωρίσουν τον Πατριάρχη ο οποίος θα αναδεικνύετο χωρίς να έχουν τηρηθεί οι όροι της συνέλευσης, υπενθυμίζοντας την πρόθεσή τους αφ' ενός να συγκροτήσουν Επαρχιακές

⁵⁵³ Ο μετέπειτα Μητροπολίτης Βρουύλλων (1922) και Μηθύμνης (1922-1951) Διονύσιος Μηνάς.

⁵⁵⁴ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 166.

⁵⁵⁵ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 174.

⁵⁵⁶ Ο από Ναζιανζού (1875-1879), Τραπεζούντος (1879-1884), Θεσσαλονίκης (1884-1889) και Ιωαννίνων (1889-1902) Μητροπολίτης Ηρακλείας (1902-1925). Στις 22 Μαΐου 2003 το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατέταξε τον Μητροπολίτη Ηρακλείας Γρηγόριο στο αγιολόγιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η μνήμη του τιμάται στις 25 Ιουλίου (ημέρα της κοιμήσεώς του) και στις 20 Οκτωβρίου (επέτειο της ανακομιδής των ιερών λειψάνων του). Για περισσότερα βλ. Α. ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ, *Ο Άγιος Γρηγόριος (Καλλίδης) Μητροπολίτης Ηρακλείας και Ραιδεστού Βίος - Ακολουθία - Παρακλητικός Κανόνας*, Κατερίνη 2004.

⁵⁵⁷ Ο από Ελασσώνας (1900-1910) και Αδριανουπόλεως (1910-1931) Μητροπολίτης Χίου (1931-1933) Πολύκαρπος Βαρβάκης.

⁵⁵⁸ Ο από Βελλάς και Κονίτσης (1906-1916), Μητροπολίτης Ιωαννίνων (1916-1922), Αμασειας (1922-1924), Ιωαννίνων (1924-1949) και έπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος (1949-1956) Σπυρίδων Βλάχος.

⁵⁵⁹ Ο από Δράμας (1902-1910) Μητροπολίτης Σμύρνης (1910-1922) Χρυσόστομος Καλαφάτης. Με την υπ' αριθμ. 2556/5.7.1993 εγκύκλιο της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος ο Σμύρνης Χρυσόστομος ανεγράφη στις αγιολογικές δέλτους της Εκκλησίας, βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ [Μητροπολίτης Πατρών], *Ασματική Ακολουθία του Αγίου Ιερομάρτυρος Χρυσοστόμου Μητροπολίτου Σμύρνης († 1922)*, Αθήνα 1993, σ. 18-19.

Συνόδους για τη διοίκηση των τοπικών Εκκλησιών και αφ' ετέρου να διακόψουν κάθε σχέση και επικοινωνία με την Κωνσταντινούπολη.

Η αποφασιστικότητα και οι προειδοποιήσεις των μελών της επιτροπής για τις επιπτώσεις που θα είχε η απόρριψη των προτάσεών τους από τη Σύνοδο του Φαναρίου φαίνεται πως διαμόρφωσαν μια συμβιβαστική λύση.

Συγκεκριμένα, αποφασίστηκε η προσωρινή αναβολή της πατριαρχικής εκλογής μέχρι την ολοκλήρωση των απαιτούμενων προπαρασκευαστικών εργασιών της εκλογικής διαδικασίας, η συμμετοχή όλων των ιεραρχών του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην εκλογική συνέλευση, η δυνατότητα ανάθεσης της ψήφου των αρχιερέων που κωλύονταν να προσέλθουν στην Κωνσταντινούπολη σε κάποιον άλλο ιεράρχη και το δικαίωμα όλων των επαρχιών του οικουμενικού θρόνου να αποστείλουν αντιπροσώπους για την πατριαρχική εκλογή⁵⁶⁰.

Στη συμφωνία που επετεύχθη ικανοποιούνταν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο οι αποφάσεις της συνέλευσης των ιεραρχών των Νέων Χωρών. Επιπλέον, η αποδοχή των αποφάσεων για τον χρόνο της πατριαρχικής εκλογής εκ μέρους του Φαναρίου ικανοποιούσε και την ελληνική κυβέρνηση, η οποία, σχεδιάζοντας το καλοκαίρι του 1921 μια συντονισμένη επίθεση εναντίον των κεμαλικών στόχων στα βόρεια της Ανατολίας, επιθυμούσε να συμπεριλάβει την εκλογή του νέου Πατριάρχη σε μια συνολική διευθέτηση του Ανατολικού Ζητήματος και των ελληνικών συμφερόντων στα μικρασιατικά εδάφη.

4. Πατριαρχική Εκλογή

Η εξέλιξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία το καλοκαίρι του 1921 δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα. Οι ελληνικές δυνάμεις, παρά τον ηρωισμό και τη γενναιότητα των Ελλήνων στρατιωτών, δεν κατάφεραν να εξουδετερώσουν τις δυνάμεις του Κεμάλ, γεγονός που οδήγησε την Ελλάδα σε ένα πρωτοφανές για την εποχή πολιτικό και στρατιωτικό αδιέξοδο⁵⁶¹.

Υπό αυτά τα δεδομένα, η Ιερά Σύνοδος του Πατριαρχείου έλαβε στις 6 Οκτωβρίου 1921 την οριστική και αμετάκλητη απόφαση να προκηρύξει για τρίτη φορά την εκλογή νέου Οικουμενικού

⁵⁶⁰ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 183. Τα σημεία της συμφωνίας ανέλαβαν να ανακοινώσουν στους εν Αδριανουπόλει ιεράρχες των Νέων Χωρών οι Μητροπολίτες Αδριανουπόλεως Πολύκαρπος και Σμύρνης Χρυσόστομος.

⁵⁶¹ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με την πορεία και το τέλος των στρατιωτικών επιχειρήσεων στη Μικρά Ασία, βλ. Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, «Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις Ιουνίου – Σεπτεμβρίου 1921», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ΙΕ (1978) 172-186.

Πατριάρχη. Στην κατεύθυνση αυτή, απεστάλη από το Πατριαρχείο η σχετική Συνοδική εγκύκλιος με την οποία καλούνταν στην Κωνσταντινούπολη όλοι οι εν ενεργεία μητροπολίτες του οικουμενικού θρόνου, προκειμένου να συμμετάσχουν αυτοπροσώπως στην πατριαρχική εκλογή, συνοδευόμενοι από τους λαϊκούς αντιπροσώπους των επαρχιών τους⁵⁶².

Από την άλλη, η ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε περιέλθει σε εξαιρετικά δύσκολη θέση στο Μικρασιατικό Ζήτημα και αναζητούσε απεγνωσμένα λύση σε διπλωματικό επίπεδο, ζήτησε την εκ νέου αναβολή της πατριαρχικής εκλογής τουλάχιστον μέχρι τον Ιανουάριο του 1922. Έτσι, κάλεσε τους ιεράρχες των Νέων Χωρών να αποστείλουν τηλεγράφημα στο Πατριαρχείο ζητώντας την αναβολή της εκλογής, ενώ απαγόρευσε τη μετάβασή τους στην Κωνσταντινούπολη. Για μια ακόμα φορά οι περισσότεροι μητροπολίτες των ελληνικών και ελληνοκρατούμενων περιοχών, άλλοι από επιλογή και άλλοι υπό πίεση, συμμορφώθηκαν στην κυβερνητική εντολή και δέχτηκαν να εισηγηθούν στο Φανάρι την ανάγκη αναβολής της πατριαρχικής εκλογής⁵⁶³.

Κατά τον Μητροπολίτη Αμασειάς Γερμανό Καραβαγγέλη, η δυσάρεστη αυτή εξέλιξη προέκυψε όταν ένας από τους αντιβενιζελικούς μητροπολίτες μετέβη στην Αθήνα και έπεισε την ελληνική κυβέρνηση να παρέμβει στην εκλογή, απαγορεύοντας στους μητροπολίτες των Νέων Χωρών να μεταβούν στην Κωνσταντινούπολη. Η ενέργεια αυτή της Αθήνας εξόργισε την Κωνσταντινούπολη και τα δύο Σώματα της Εκκλησίας αποφάσισαν να προβούν αμέσως στην εκλογή και χωρίς τη συμμετοχή των μητροπολιτών των Νέων Χωρών. Ορίστηκε δε και η ημέρα της πατριαρχικής εκλογής. Συνέπεια αυτής της απόφασης ήταν να αποχωρήσουν από την Ιερά Σύνοδο επτά βασιλόφρονες μητροπολίτες και να αντικατασταθούν από άλλους⁵⁶⁴. Στην ίδια κατεύθυνση η ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε αυστηρά τόσο τη μετάβαση των ιεραρχών των Νέων Χωρών στην Πόλη και την αποστολή ψηφοδελτίων για την πατριαρχική εκλογή, όσο και τον διορισμό των λαϊκών αντιπροσώπων από κάθε επαρχία⁵⁶⁵.

Όπως ήταν αναμενόμενο, μεταξύ Αθήνας και Κωνσταντινούπολης δημιουργήθηκε ένα κλίμα πόλωσης και ανταγωνισμού, την περίοδο που θα έπρεπε όλες οι δυνάμεις της Εκκλησίας και του Έθνους να εκπέμπουν μηνύματα αρραγούς ενότητας και συνεργασίας.

⁵⁶² *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 317-318.

⁵⁶³ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 358, 368.

⁵⁶⁴ Α. ΜΠΕΛΛΟΥ ΘΡΕΨΙΑΔΗ, *Μορφές Μακεδονομάχων και τα Ποντιακά του Γερμανού Καραβαγγέλη*, Αθήνα 1984, σ. 116.

⁵⁶⁵ *Το Αρχαίο του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου...*, ό. π., σ. 167-168, 352.

Η εκλογή του νέου Οικουμενικού Πατριάρχη ορίστηκε για τις 25 Νοεμβρίου 1921⁵⁶⁶. Μετά την κυβερνητική απαίτηση για αποχή όλων των ιεραρχών των Νέων Χωρών και των λοιπών ελληνοκρατούμενων επαρχιών, την εκλογική συνέλευση αποτέλεσαν δεκαοκτώ μητροπολίτες, εκ των οποίων οι πέντε εκπροσωπήθηκαν και απέστειλαν ψηφοδέλτιο, και ενενήντα πέντε λαϊκοί αντιπρόσωποι από διάφορες επαρχίες του οικουμενικού θρόνου⁵⁶⁷.

Όπως ελέχθη, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Ελλάδας από τον Ελευθέριο Βενιζέλο εκφράστηκε πολλές φορές η ιδέα να αναδειχθεί ο τότε Μητροπολίτης Αθηνών Μελέτιος Μεταξάκης Οικουμενικός Πατριάρχης⁵⁶⁸. Επρόκειτο για μια κορυφαία εκκλησιαστική προσωπικότητα με πολλές αρετές και σπάνια χαρίσματα. Ωστόσο, μετά τις εκλογές του 1920 οι πιθανότητες ανάδειξης του Μελετίου στον Πατριαρχικό Θρόνο εξανεμίστηκαν, καθώς ο Μητροπολίτης πρώην Αθηνών είχε ταυτιστεί με το βενιζελικό καθεστώς στην Ελλάδα την περίοδο 1917-1920. Επιπλέον, ο Μεταξάκης δεν έχαιρε μεγάλης εκτίμησης σε ένα σημαντικό κομμάτι της ιεραρχίας του Φαναρίου, καθώς δεν ανήκε στο κλίμα του οικουμενικού θρόνου.

Τις παραμονές της πατριαρχικής εκλογής όλα έδειχναν ότι νέος Οικουμενικός Πατριάρχης επρόκειτο να εκλεγεί ο Μητροπολίτης Αμασειάς Γερμανός Καραβαγγέλης. Ο σπουδαίος αυτός ιεράρχης, ως Τοποτηρητής του Πατριαρχείου το 1913, ήταν και πάλι υποψήφιος για το ύψιστο αξίωμα της Ορθοδοξίας. Ωστόσο, υποχώρησε τότε και διέθεσε τις ψήφους του υπέρ του Χαλκηδόνας Γερμανού, ο οποίος και εξελέγη Οικουμενικός Πατριάρχης.

Μέχρι την τελευταία στιγμή η εκλογή του Μητροπολίτη Αμασειάς στον οικουμενικό θρόνο ήταν βέβαιη, όταν την παραμονή της εκλογικής συνέλευσης τον επισκέφθηκε τριμελής επιτροπή της Εθνικής Άμυνας και τον παρακάλεσε να αποσύρει την υποψηφιότητά του υπέρ του Μελετίου. Τα μέλη της επιτροπής ανέφεραν πως ο Μελέτιος θα εξασφάλιζε από εράνους πολλά χρήματα για τις ανάγκες του Πατριαρχείου, ενώ με τις φιλικές σχέσεις του με τον Αρχιεπίσκοπο Καντουαρίας και τους Επισκόπους της Αμερικανικής Επισκοπιανής Εκκλησίας θα μπορούσε να συμβάλλει θετικά στην έκβαση της εθνικής υπόθεσης στον Πόλεμο της Μικράς Ασίας. Πρόσθεσαν δε ότι αυτή ήταν και η επιθυμία του Ελευθερίου Βενιζέλου, να εκλεγεί νέος Οικουμενικός Πατριάρχης ο Μελέτιος Μεταξάκης.

⁵⁶⁶ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 368.

⁵⁶⁷ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 74.

⁵⁶⁸ Σ. ΝΑΝΑΚΗΣ, *Η χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου...*, ό. π., σ. 25.

Ο Γερμανός Καραβαγγέλης είπε πως την επόμενη μέρα, πριν τη συγκρότηση της Εθνοσυνέλευσης, θα έδινε την απάντηση σε αυτό που του ζητούσαν. Ο Μητροπολίτης Αμασειάς ανέφερε πως όλη εκείνη τη νύχτα της 24ης προς την 25η Νοεμβρίου 1921 δεν κοιμήθηκε καθόλου. Η σκέψη του περιστρεφόταν στο οικονομικό αδιέξοδο του Πατριαρχείου, καθώς η ελληνική κυβέρνηση είχε προ πολλού σταματήσει να αποστέλλει τα επιδόματα και οι πατριαρχικοί υπάλληλοι είχαν εννέα μήνες να πληρωθούν, ενώ τα κοινοτικά φιλανθρωπικά ιδρύματα της Πόλης τελούσαν υπό κατάρρευση. Αναλογιζόμενος ο Καραβαγγέλης το οικονομικό χάος που θα αντίκρυζε και έχοντας κατά νου ότι ο Μελέτιος θα εξασφάλιζε οικονομική βοήθεια από το εξωτερικό και σκεπτόμενος την κίνηση των αποστράτων αξιωματικών της Εθνικής Άμυνας που είχαν ταχθεί στο πλευρό του Μελετίου πήρε την απόφαση να υποχωρήσει και να υποστηρίξει την υποψηφιότητα του Μελετίου, όπως είχε κάνει και το 1913 για τον γηραιό Μητροπολίτη Χαλκηδόνο Γερμανό⁵⁶⁹.

Όπως αποδείχτηκε, την ημέρα εκείνη, ευρισκόμενος ο Βενιζέλος στην Αμερική είχε αποστείλει στους αξιωματικούς της Εθνικής Άμυνας στην Κωνσταντινούπολη και την Ιερά Σύνοδο του Πατριαρχείου τηλεγράφημα, με το οποίο καλούσε τους εν Φαναρίω, για λόγους Εθνικούς, να εκλέξουν νέο Οικουμενικό Πατριάρχη τον Μελέτιο Μεταξάκη⁵⁷⁰. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ενώ το σύνολο σχεδόν των μητροπολιτών που θα μετείχαν στην εκλογική συνέλευση, οι δεκαέξι από τους δεκαοκτώ, είχαν εκφράσει τη στήριξη και είχαν αναθέσει τις ψήφους τους στον ίδιο τον Γερμανό Καραβαγγέλη⁵⁷¹ και ενώ οι περισσότεροι εξ αυτών είχαν εκφράσει την άρνησή τους για την ανάρρηση του Μελετίου στον οικουμενικό θρόνο ως εξωκλιματικού ιεράρχη, μετά τη λήψη του βενιζελικού τηλεγραφήματος, η πλειοψηφία των κληρικών και των λαϊκών του Πατριαρχείου έδειξε να συμμορφώνεται πλήρως με τη βούληση του Βενιζέλου και υποστήριξε αναφανδόν την εκλογή του Μελετίου.

Στις 25 Νοεμβρίου 1921, μετά την υποχώρηση του Αμασειάς Γερμανού και την αναγκαία υποστήριξή του στην υποψηφιότητα του Μεταξάκη, Οικουμενικός Πατριάρχης εξελέγη ο Μητροπολίτης πρώην Αθηνών ως Μελέτιος Δ΄⁵⁷².

⁵⁶⁹ Α. ΜΠΕΛΛΟΥ ΘΡΕΨΙΑΔΗ, *Μορφές Μακεδονομάχων...*, ό. π., σ. 116-117.

⁵⁷⁰ Δ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Πατριαρχικά σελίδες...*, ό. π., σ. 158-159.

⁵⁷¹ Σ. ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ, «Από το Αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995) 365.

⁵⁷² *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 369-378.

5. Συνέλευση της Θεσσαλονίκης

Μια σημαντική παράμετρο στο ζήτημα της πατριαρχικής εκλογής αποτέλεσε η στάση που κράτησαν επτά από τα έντεκα Συνοδικά μέλη της ιεραρχίας του Οικουμενικού Θρόνου. Οι Μητροπολίτες Κυζίκου Κωνσταντίνος, Πισιδίας Γεράσιμος, Αίνου Ιωακείμ, Βιζύης Άνθιμος, Σηλυβρίας Ευγένιος, Τυρολόης Χρυσόστομος και Δαρδανελλίων Ειρηναίος, υποστηριζόμενοι από τους Μητροπολίτες Τραπεζούντος Χρύσανθο, Πελαγονίας Χρυσόστομο και Φιλιππουπόλεως Βενιαμίν, αν και αποτελούσαν την πλειοψηφία της Ιεράς Συνόδου προ της πατριαρχικής εκλογής, είχαν αποχωρήσει στις 22 Νοεμβρίου 1921 από τις εργασίες της Συνόδου, κατηγορώντας τα υπόλοιπα μέλη για πρωτοφανείς μεθοδεύσεις στην εκλογική διαδικασία⁵⁷³.

Οι εν λόγω μητροπολίτες, επικαλούμενοι κανόνες και αποφάσεις Οικουμενικών Συνόδων για τον τρόπο εκλογής του Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως και συντασσόμενοι με τις οδηγίες της ελληνικής κυβέρνησης για τον χρόνο της πατριαρχικής εκλογής, κήρυξαν αντικανονική την εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη⁵⁷⁴. Μετά το πέρας δε της εκλογικής διαδικασίας απέστειλαν στους ιεράρχες του οικουμενικού θρόνου σχέδιο για τον τρόπο ακύρωσης της εκλογής του Μελετίου στον Πατριαρχικό Θρόνο⁵⁷⁵.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η εκλογή του Μελετίου προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων στην Αθήνα. Πληροφορούμενη η ελληνική κυβέρνηση από τους επτά Συνοδικούς τις μεθοδεύσεις που είχαν προηγηθεί της πατριαρχικής εκλογής, κατήγγειλε τη διαδικασία ανάδειξης του νέου Πατριάρχη ως προϊόν εκβιασμού και τρομοκρατίας απέναντι στα μέλη της εκλογικής συνέλευσης.

Η Αθήνα είχε πολλούς λόγους να αντιδρά στην ανάδειξη του Μεταξάκη στον οικουμενικό θρόνο. Αρχικά, ο Μελέτιος είχε ταυτιστεί ως Μητροπολίτης Αθηνών με τη διακυβέρνηση Βενιζέλου την περίοδο 1917-1920. Έπειτα, η ελληνική κυβέρνηση, η οποία είχε περιέλθει σε πολιτικό και στρατιωτικό αδιέξοδο στο μικρασιατικό μέτωπο, δεν επιθυμούσε την περίοδο εκείνη η εθνική πολιτική να ετεροκαθορίζεται από το δεύτερο κέντρο του Ελληνισμού, την Κωνσταντινούπολη, όταν μάλιστα η πολιτική αυτή επρόκειτο να συνδιαμορφωθεί από ένα πρόσωπο τόσο εχθρικά διακείμενο στις γενικές κατευθύνσεις της Αθήνας.

⁵⁷³ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΑ (1921) 390.

⁵⁷⁴ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 78-85.

⁵⁷⁵ *Το Αρχαίον του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου...*, ό. π., σ. 169-170.

Για τον λόγο αυτό, με προτροπή της ελληνικής κυβέρνησης, οι αυτοαποκαλούμενοι κανονικοί Συνοδικοί μητροπολίτες του Φαναρίου συγκάλεσαν στη Θεσσαλονίκη νέα συνέλευση της ιεραρχίας των ελληνικών και ελληνοκρατούμενων επαρχιών, προκειμένου να αποφανθούν για το κύρος της πατριαρχικής εκλογής. Η διαδικασία σύγκλησης των ιεραρχών ήταν παρόμοια με αυτή που ακολουθήθηκε για τη συνέλευση της Αδριανούπολης. Οι κατά τόπους ελληνικές αρχές διατάχθηκαν να ζητήσουν από τους οικείους μητροπολίτες των Νέων Χωρών να μεταβούν στη Θεσσαλονίκη για την επικείμενη συνέλευση. Για άλλη μια φορά οι περισσότεροι ιεράρχες που διακονούσαν στις νέες κτήσεις του διευρυμένου τότε ελληνικού κράτους δέχτηκαν να συμμορφωθούν στις συστάσεις της ελληνικής κυβέρνησης.

Η συνέλευση της Θεσσαλονίκης ξεκίνησε τις εργασίες της στις 16 Δεκεμβρίου 1921 και ολοκλήρωσε το έργο της στις 22 του ίδιου μήνα. Σε αυτή συμμετείχαν είκοσι εννέα μητροπολίτες, στους οποίους είχαν ανατεθεί οι ψήφοι εννέα ακόμα ιεραρχών που απουσίαζαν. Μετά από έντονες αντεγκλήσεις και κατηγορίες μεταξύ των μελών της Συνόδου, αποφασίστηκε η κήρυξη άκυρης και αντικανονικής της εκλογής του Μελετίου, ο ορισμός επιτροπής που θα μετέβαινε στο Φανάρι για συνομιλίες με στόχο την πραγματοποίηση εκλογής άλλου Πατριάρχη και η αποστολή τηλεγραφήματος στον Μεταξάκη, που θα τον καλούσε να μην ταξιδέψει από την Αμερική, όπου βρισκόταν, για την Κωνσταντινούπολη, καθώς δεν αναγνωρίζονταν τα γενόμενα της 25ης Νοεμβρίου⁵⁷⁶.

6. «Καθαίρεση» Μελετίου Δ΄

Όπως αναφέρθηκε, η ανάδειξη του Μεταξάκη στον Οικουμενικό Θρόνο είχε έντονα πολιτικά και ιδεολογικά χαρακτηριστικά, καθώς στη διαδικασία και τον τρόπο εκλογής του είχαν εμπλακεί με τον πιο απροκάλυπτο τρόπο οι δυνάμεις που είχαν οδηγήσει την Ελλάδα λίγα χρόνια νωρίτερα στον Εθνικό Διχασμό⁵⁷⁷.

Η ελληνική κυβέρνηση, η οποία επιθυμούσε να εξαναγκάσει τον Μελέτιο σε παραίτηση προτού μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη και ενθρονιστεί, προχώρησε σε ένα ακόμα μέτρο εναντίον του. Στις 22 Δεκεμβρίου 1921, την ημέρα που η συνέλευση της Θεσσαλονίκης ολοκλήρωνε τις εργασίες της και κήρυξε άκυρη και αντικανονική την εκλογή του Μεταξάκη, συνήλθε στην Αθήνα

⁵⁷⁶ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 89-95.

⁵⁷⁷ Χ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, *Η εκλογή του Μητροπολίτου Μελετίου Μεταξάκη κανονικώς και κατά τους Γενικούς Κανονισμούς εξεταζομένη*, Εν Αθήναις 1921.

«κυβερνητικῆ ἐντολῆ» ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος με σκοπό τὴν καθάρεια τοῦ νέου Πατριάρχῃ. Οἱ κατηγορίες που ἀποδόθηκαν στὸν Μελέτιο ἦταν ἡ ἀντικανονικὴ ἐκλογή του στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο τῶν Ἀθηνῶν τὸ 1918 καὶ ἡ δράση του στὶς ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες τῆς Ἀμερικής, ἡ διοίκηση τῶν ὁποίων εἶχε παραχωρηθεῖ ἀπὸ τὸ 1908 στὴν ἐλλαδικὴ Ἐκκλησία. Στις 29 Δεκεμβρίου 1921 ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καταδίκασε τὸν Μελέτιο σε καθάρεια ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ διέταξε τὸν ἐγκλεισμό του στὴν Ἱερά Μονὴ Στροφάδων νότια τῆς Ζακύνθου⁵⁷⁸.

Ὡστόσο, γιὰ τὸ ζήτημα τῆς καθάρειας τοῦ Μελετίου Μεταξάκη διατυπώθηκαν πολλὲς ἐνστάσεις⁵⁷⁹ δεδομένου ὅτι ὁ τότε Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Θεόκλητος Μηνόπουλος ἦταν καθηρημένος ἀπὸ τὸ Ἀνώτατο Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, λόγω τῆς συμμετοχῆς του τὸ 1916 στὸ «Ἀνάθεμα» ἐναντίον τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου. Οἱ μητροπολίτες δε που μετείχαν στὴν Ἱερά Σύνοδο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἐσχάτης τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποινῶν στὸν ἐκλεγμένο Οἰκουμενικὸ Πατριάρχῃ Μελέτιο Δ΄, εἶχαν ἐπίσης καταδικασθεῖ ἀπὸ τὸ Ἀνώτατο Ἐκκλησιαστικὸ Δικαστήριον καὶ εἶχαν ἐκπέσει τῶν ἐπισκοπικῶν τῶν θρόνων⁵⁸⁰.

7. Το ἔργο τοῦ νέου Πατριάρχῃ

Στις 24 Ἰανουαρίου 1922 ὁ νέος Οἰκουμενικὸς Πατριάρχῃς Μελέτιος Δ΄ ἀφίχθη ἀτμοπλοικῶς στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τὴν ἴδια μέρα πραγματοποιήθηκε με κάθε ἐπισημότητα ἡ ἐνθρόνισή του στὸν Ἱερό Ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸ Φανάρι⁵⁸¹.

Εὐθύς μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν καθηκόντων του ὁ Μελέτιος προέβη στὴ διευθέτηση πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων που εἶχαν προκύψει μετὰ τὸ τέλος τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου καὶ τὴ χάραξη νέων συνόρων στα Βαλκάνια. Συγκεκριμένα, δια Πατριαρχικὸ καὶ Συνοδικὸ Τόμου παραχωρήθηκαν στὴ Σερβικὴ Ἐκκλησία ὅλες οἱ ἐπαρχίες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου που εἶχαν περιέλθει στὸ κράτος τῶν Σέρβων καὶ ἀναγνωρίσθηκε τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας⁵⁸².

⁵⁷⁸ Σ. ΝΑΝΑΚΗΣ, *Ἡ χηρεία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου...*, ὁ. π., σ. 125-126.

⁵⁷⁹ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ [Μητροπολίτης Κυζίκου], «Ἡ δὴθεν καθάρεις τοῦ Πατριάρχου», βλ. *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ΜΒ (1922) 105-115.

⁵⁸⁰ Ἀνώτατον Ἐκκλησιαστικὸν Δικαστήριον, *Ἀπόφασις καταδίκης τῶν μελῶν τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς ΞΔ΄ περιόδου*, Ἀθήναι 1917, σ. 30.

⁵⁸¹ *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ΜΒ (1922) 25-30, 37-38, 41-46.

⁵⁸² *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* ΜΒ (1922) 170-171.

Με Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη οι Ορθόδοξες Εκκλησίες της διασποράς, η διοίκηση των οποίων είχε παραχωρηθεί επί Ιωακείμ Γ΄ στην Εκκλησία της Ελλάδος, υπήχθησαν και πάλι στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁵⁸³, ενώ λίγο αργότερα ακολούθησε η σύσταση της Αρχιεπισκοπής Βορείου και Νοτίου Αμερικής⁵⁸⁴.

Επί Μελετίου Μεταξάκη ιδρύθηκαν η Ιερά Μητρόπολη Θυατείρων και Εξαρχία Ευρώπης Δυτικής και Κεντρίας⁵⁸⁵, οι Μητροπόλεις Βρυούλλων, Περγάμου και Μοσχονησίων στη Μικρά Ασία και η Μητρόπολη Αλεξανδρουπόλεως στη Θράκη, ενώ οι Μητροπόλεις Βοδενών, Μογλενών και Μελενίκου στη Μακεδονία μετονομάστηκαν Εδέσσης, Φλωρίνης και Σιδηροκάστρου αντίστοιχα⁵⁸⁶.

Με Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο ιδρύθηκε η Ορθόδοξη Αρχιεπισκοπή Τσεχοσλοβακίας⁵⁸⁷, ανακηρύχθηκε αυτόνομη η Ορθόδοξη Εκκλησία της Αλβανίας⁵⁸⁸ και παραχωρήθηκε αυτονομία στις Ορθόδοξες Εκκλησίες της Φινλανδίας⁵⁸⁹ και της Εσθονίας⁵⁹⁰.

Σε διαχριστιανικό επίπεδο εκδόθηκε απόφαση υπέρ του κύρους των αγγλικανικών χειροτονιών⁵⁹¹, ως επιστέγασμα των μακροχρόνιων συνομιλιών μεταξύ Ορθοδόξων και Αγγλικανών, οι οποίες είχαν ξεκινήσει επί Κωνσταντίνου Ε΄, γεγονός που αποτέλεσε ένα επιπλέον βήμα στην προσέγγιση των δύο πλευρών.

Στη διάρκεια της σύντομης πατριαρχίας του Μελετίου Δ΄ θα πρέπει να προστεθεί η υιοθέτηση του νέου Γρηγοριανού ημερολογίου⁵⁹² και η περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεων των κατά τόπους Αυτοκεφάλων Ορθοδόξων Εκκλησιών μέσω της πραγματοποίησης στην Κωνσταντινούπολη Πανορθόδοξου Συνεδρίου⁵⁹³, εξ ου και η ανάπτυξη της ιδέας της Πανορθόδοξης Συνόδου⁵⁹⁴. Εκτός

⁵⁸³ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 129-130.

⁵⁸⁴ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 218-220.

⁵⁸⁵ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 193-195.

⁵⁸⁶ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 425, 432, 472.

⁵⁸⁷ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 69-72.

⁵⁸⁸ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 162-163.

⁵⁸⁹ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 251-253.

⁵⁹⁰ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 254-255.

⁵⁹¹ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 327-328, 343-344.

⁵⁹² *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 49-51, 53-54, 140-142, 171-177, 229-231.

⁵⁹³ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 131-132, 163-166, 189-199.

⁵⁹⁴ Στο Πανορθόδοξο Συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1923 στην έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, έλαβαν μέρος αντιπρόσωποι των Εκκλησιών Κωνσταντινουπόλεως, Ρωσίας, Σερβίας, Ρουμανίας, Ελλάδος και Κύπρου, ενώ απείχαν τα Πατριαρχεία Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων, βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 129.

από τη ρύθμιση του ημερολογιακού ζητήματος, το Πανορθόδοξο Συνέδριο του 1923 ασχολήθηκε επί μακρόν και με το ζήτημα του δεύτερου γάμου των εν χηρεία ιερέων και διακόνων και επιπλέον καθόρισε πολλά από τα θέματα που επρόκειτο να απασχολήσουν τη συγκληθησομένη Πανορθόδοξη Σύνοδο⁵⁹⁵.

Σε λίγους μήνες ο νέος Οικουμενικός Πατριάρχης ανέλαβε πρωτοβουλίες και ρύθμισε μείζονα εκκλησιαστικά ζητήματα που απασχολούσαν για δεκαετίες τον ορθόδοξο χριστιανικό κόσμο⁵⁹⁶.

Συμπεράσματα

Το Πατριαρχικό Ζήτημα την περίοδο 1918 έως 1921 αποτέλεσε μια αμφιλεγόμενη εξέλιξη στη συνολική διαχείριση του Ανατολικού Ζητήματος εκ μέρους της Ελλάδας. Με αφορμή την εκλογή νέου Πατριάρχη αναβίωσαν οι δυνάμεις που είχαν οδηγήσει τη χώρα στον Εθνικό Διχασμό, γεγονός που επηρέασε το εθνικό και εκκλησιαστικό κέντρο εκατομμυρίων ελληνορθόδοξων πληθυσμών στη Μικρά Ασία.

Η ανάδειξη του Μελετίου Μεταξάκη στον Οικουμενικό Θρόνο, αν και θεωρήθηκε νίκη της βενιζελικής παράταξης, δημιούργησε ένα ρήγμα ανάμεσα στα δύο κέντρα του Ελληνισμού και απομόνωσε ακόμα περισσότερο τον ήδη εξουθενωμένο από τους διωγμούς του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου Μικρασιατικό Ελληνισμό. Ωστόσο, αυτό που προκάλούσε τις μεγαλύτερες προστριβές μεταξύ Αθήνας και Κωνσταντινούπολης ήταν η πρόθεση του νέου Πατριάρχη να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες για τη διάσωση του ποιμνίου του, την περίοδο που η ελληνική κυβέρνηση προσπαθούσε να βγει από το στρατιωτικό αδιέξοδο της Μικρασιατικής Εκστρατείας και αναζητούσε απεγνωσμένα λύση σε πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο. Η εξέλιξη των γεγονότων απέδειξε πως ούτε η Κωνσταντινούπολη ούτε η Αθήνα μπόρεσαν τελικά να αποτρέψουν την πορεία προς τη Μικρασιατική τραγωδία.

Ωστόσο, παρά τις αντιξοότητες και τη συρρίκνωση του ελληνορθόδοξου ποιμνίου του, ο νέος Οικουμενικός Πατριάρχης ανέλαβε σε σύντομο χρονικό διάστημα σημαντικές πρωτοβουλίες και

⁵⁹⁵ *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΓ (1923) 164-166. [Η Πανορθόδοξη Σύνοδος ή Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδόξου Εκκλησίας συγκλήθηκε τελικά στην Ορθόδοξη Ακαδημία Κρήτης από τις 17 έως τις 27 Ιουνίου 2016. Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τα κείμενα και τις αποφάσεις της εν λόγω Συνόδου βλ. *Αγία και Μεγάλη Σύνοδος της Ορθοδόξου Εκκλησίας Κείμενα - Ομιλίες*, Κρήτη 2016.]

⁵⁹⁶ Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με το έργο και τη δράση του Μελετίου Μεταξάκη ως Οικουμενικού Πατριάρχη βλ. Β. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ, *Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860 - σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977, σ. 438-480.

αποφάσεις οι οποίες επηρέασαν την Εκκλησία σε πανορθόδοξο επίπεδο και αποτέλεσαν έκτοτε τη βάση για την περαιτέρω διευθέτηση πολλών εκκλησιαστικών ζητημάτων.

Βιβλιογραφία

ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ Χ., *Η εκλογή του Μητροπολίτου Μελετίου Μεταξάκη κανονικώς και κατά τους Γενικούς Κανονισμούς εξεταζομένη*, Εν Αθήναις 1921.

ΑΝΕΣΤΙΔΗΣ Σ., «Από το Αρχείο του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 11 (1995).

Ανώτατον Εκκλησιαστικόν Δικαστήριον, *Απόφασις καταδίκης των μελών της Ιεράς Συνόδου της ΞΔ' περιόδου*, Αθήναι 1917.

Γενικοί Κανονισμοί περί διευθετήσεως των εκκλησιαστικών και εθνικών πραγμάτων των υπό τον Οικουμενικόν Θρόνον διατελούντων Ορθοδόξων Χριστιανών υπηκόων της Α. Α. Μεγαλειότητος του Σουλτάνου, Εν Κωνσταντινουπόλει 1900.

Εκκλησιαστική Αλήθεια Κωνσταντινουπόλεως, Σύγγραμμα περιοδικόν, Εν Κωνσταντινουπόλει, Εκ του Πατριαρχικού Τυπογραφείου 1880-1923. [Φωτοτυπική επανέκδοσις επιμελεία Πατριαρχικού Ιδρύματος Πατερικών Μελετών, Θεσσαλονίκη 1985-1992.]

ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΣ ΔΕΛΙΚΑΝΗΣ [Μητροπολίτης Κυζίκου], «Η δήθεν καθαίρεσις του Πατριάρχου», βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΜΒ (1922) 105-115.

ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ., *Πατριαρχικαί σελίδες Το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949*, Εν Αθήναις 1960.

ΜΠΕΛΛΟΥ ΘΡΕΨΙΑΔΗ Α., *Μορφές Μακεδονομάχων και τα Ποντιακά του Γερμανού Καραβαγγέλη*, Αθήνα 1984.

ΝΑΝΑΚΗΣ Σ., *Η χηρεία του Οικουμενικού Θρόνου και η εκλογή του Μελετίου Μεταξάκη 1918-1922*, [Διδ. Διατριβή], Θεσσαλονίκη 1988.

ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ [Μητροπολίτης Πατρών], *Ασματική Ακολουθία του Αγίου Ιερομάρτυρος Χρυσοστόμου Μητροπολίτου Σμύρνης († 1922)*, Αθήνα 1993.

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Ν., «Οι στρατιωτικές επιχειρήσεις Ιουνίου – Σεπτεμβρίου 1921», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* ΙΕ (1978) 172-186.

ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ Α., *Ο Άγιος Γρηγόριος (Καλλίδης) Μητροπολίτης Ηρακλείας και Παιδεστού Βίος - Ακολουθία - Παρακλητικός Κανόνας*, Κατερίνη 2004.

ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ Β., *Οι Οικουμενικοί Πατριάρχαι 1860 - σήμερα*, Θεσσαλονίκη 1977.

Το Αρχείο του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσόστομου όπως διεσώθη από τον Μητροπολίτη Αυστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, Εισαγωγή - Σημειώσεις Αλέξης Αλεξανδρή, τόμος Γ', Αθήνα 2000.

ISSN 2945-0683